

Marek Gosztyła*, Bogdan Motyl

Badania nad budownictwem domów drewnianych Paclawia i okolic (powiat przemyski)

Research on timber house construction in Paclaw and its area (Przemysł county)

Słowa kluczowe: dom drewniany, ściany sumikowo-łatkowe, strop drewniany nagi, rygiel, dach krokwiowo-jętkowy, zabytek

Key words: wooden house, vertical-post log walls, naked timber ceiling, spandrel beam, rafter-collar beam roof, historical monument

Wstęp

W związku z urbanizacją wsi przemyskiej i jej przeobrażeniami gospodarczymi następuje gwałtowna dewastacja wiejskiego budownictwa drewnianego tradycyjnie związanego z osadami rolniczymi tego regionu. Budownictwo, to związane z potrzebami i funkcjami życia w obrębie wsi, dokumentuje historię sztuki budowlanej badanego obszaru. Od wieków do budowy budynków wiejskich, zarówno mieszkalnych, jak i gospodarczych, używano surowców łatwo dostępnych, a więc drewna i kamienia. Żywotność użytkowa i techniczna drewna bywa stosunkowo krótka i dlatego też stare obiekty mieszkalne i gospodarcze stopniowo znikają i są zastępowane przez nowe budynki z bardziej trwałych materiałów. Pomimo wypierania budownictwa charakterystycznego dla okresów minionych, te stare budynki warto ocalenia, gdyż reprezentują niejednokrotnie znaczne wartości zabytkowe, a więc wartości architektoniczne i konstrukcyjne, a niekiedy wiążą się z nimi historyczne i dramatyczne wydarzenia dziejowe. Należy też zaznaczyć, że zespoły budownictwa wiejskiego wytworzyły w omawianym rejonie krajobrazy kulturowe o wielorakich kompozycjach przestrzennych, które nie doczekały się do tej pory merytorycznych opracowań o charakterze naukowym.

Prowadząc badania terenowe można zauważyć, że względnie dobrze chronione są drewniane zabytki architektury sakralnej, gdyż są wpisywane do rejestru zabytków i poddawane pracom restauratorskim. Natomiast gorzej jest z zabytkami kultury świeckiej. Podlegają ochronie prawnej historyczne drewniane dwory, którymi opiekują się lub zabezpieczają przed zniszczeniem najczęściej nowi gospodarze. Nie dba się natomiast o stare, opuszczone drewniane

Introduction

Because of urbanisation of the countryside in the Przemysł area and its economic transformation, rapid devastation has been observed of the village timber buildings so traditionally connected with agricultural settlements in the region. This type of building, associated with the needs and functions of living within a village, has documented the history of building craftsmanship of the area of research. For centuries, easily obtainable materials such as wood and stone, have been used for rural constructions of both housing and utility buildings. Utility and technical endurance of timber can be relatively short and therefore old dwelling and utility buildings have gradually disappeared and been replaced by new buildings from more long-lasting materials. Despite supplanting constructions characteristic for the past times, those old buildings are worth saving since they frequently represent significant historic value, namely architectonic and construction values, and sometimes dramatic historic events are also associated with them. It should be mentioned, that in the discussed region complexes of rural buildings created cultural landscapes with multiple spatial compositions, which have yet not been described in any factual studies of scientific character.

While carrying out field research, it can be noticed that wooden monuments of church architecture have been relatively well preserved, since they are entered into the monument register and undergo restoration work. The situation is much worse in the case of lay culture monuments. Historic timber manors, which are frequently taken care of or are preserved from complete ruin by new owners, come under legal protection. But old abandoned timber dwelling

* dr hab. inż. Marek Gosztyła, prof. PRz, kierownik Katedry Konserwacji Zabytków, Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska Politechniki Rzeszowskiej, mgr inż. Bogdan Witold Motyl.

* dr hab. inż. Marek Gosztyła, prof. PRz, Chair of the Monument Conservation Department, Faculty of Construction and Environmental Engineering of the Rzeszow Polytechnic, mgr inż. Bogdan Witold Motyl.

domy mieszkalne, stodoły i spichlerze. Opuszczone, popadają w ruinę i są rozbierane, wskutek czego ubożeje i traci na wartościach kulturowych środowisko naturalne. Na ich miejscu powstają nowe domy, ale ich kształty jakże często nie komponują się z krajobrazem i choć jako obiekty są poprawne architektonicznie, to często przy uwzględnieniu gustu właściciela tworzą dysharmonię z krajobrazem, nie stanowiąc z nim spójności.

Pomimo zmian zachodzących w środowisku kulturowym istnieją jeszcze enklawy wiejskie z przewagą budownictwa drewnianego, lecz i one powoli ulegają degradacji. Jedną z takich enklaw jest wieś Paclaw w powiecie przemyskim. Wieś nieco zapomniana, żyjąca powolnym rytmem w cieniu Kalwarii Paclawskiej, licznie odwiedzanej przez pątników i turystów, zwłaszcza w sierpniu, stanowi przykład wiejskiego budownictwa drewnianego z drugiej połowy XIX wieku charakterystycznego dla tego regionu.

Topografia wsi

Paclaw leży na wysokości 431 m n.p.m., w odległości około 24 km na południe od Przemysła, na wzniesieniu, w miejscu gdzie rzeka Wiar wypływa z gór na nizinę. Położone jest ono w paśmie wzniesień ciągnących się łagodnie od Przemysła w kierunku południowo-wschodnim, poprzez granicę z Ukrainą, aż do góry Radycz o wysokości 519 m n.p.m. leżącej za Dobromilem. Wzniesienia te osiągnęły swą kulminację na górze Suchy Obycz (617 m n.p.m.)¹. Teren ten pod względem morfologicznym należy do Pogórza Karpackiego. Rzeźbę góry Paclaw uformowały należące do dorzecza Wisły rzeka Wiar od północy i potok Sopotnik od południa². Grzbiet góry ciągnie się z południowego wschodu na północny zachód. Wieś Paclaw położona jest pod szczytem po południowej stronie góry, a od północy rozciąga się Kalwaria Paclawska. Po północno-zachodniej stronie znajduje się osada Siemionów, na wschodzie Nowe Sady (Hujsko), na południu Paprotno, na południowym zachodzie Sopotnik, na zachodzie Leszczyny.

Rys historyczny wsi Paclaw

Początek Paclawia, pierwotna nazwa Paczlaw, nie jest znany. Nie wiemy, czy była to jakaś lokacja i kto ją założył. Jeden z najstarszych zapisów dokumentuje prawosławną cerkiew pod wezwaniem św. Szymona Słupnika, która stała już w 1311 r., za czasów potomków ruskiego księcia Lwa. Po trzystu latach, w czasie których była wielokrotnie modernizowana, w roku 1611 została przebudowana i powiększona, o czym świadczy napis cyrylicą wykonany na belce w świątyni. Następnie cerkiew poprawiano kilka razy, a w roku 1921 została rozebrana i na jej miejscu postawiono nową, którą ukończono w 1922 r. Tę z kolei rozebrano po II wojnie światowej. W cerkwi znajdowała się cudowna ikona Przczystej Panny namalowana w 1409 r. przez zakonnik Laurentego³. Wieś w swoich początkach na pewno została zasiedlona przez Wołochów, stąd do dziś w mowie jej mieszkańców występują nazwy charakterystyczne dla języka wołoskiego, między innymi 'watra' – co oznacza piec chlebowy⁴, 'lessa' – suszarnia na owoce⁵. Do drugiej wojny światowej istniała instytucja wójta, tak charakterystyczna dla prawa wołoskiego. Ostatnim wójtem był Józef Szwerc⁶. W 1367 r. osada weszła w skład klucza

houses, barns or granaries are neglected. Desolate, they fall into ruin and are dismantled, thus impoverishing and depleting the cultural values of the natural environment. In their place new houses are built, though their shapes only too frequently do not go well with the surrounding landscape since, even if they are architecturally appropriate as objects, taking into account the taste of the owner they frequently create a dissonance with the landscape by lacking coherence with it. Despite the changes occurring in the cultural environment, there still exist rural enclaves where timber constructions are predominant, but they also slowly undergo the process of degradation. One of such enclaves is the village of Paclaw in the Przemysł county.

This slightly forgotten village, living its slow rhythm in the shadow of Kalwaria Paclawska flooded with pilgrims and tourists in August, is an example of rural timber building in this region from the second half of the 19th century.

Topography of the village

Paclaw is situated at the altitude of 431 m AMSL approximately 24 km to the south of Przemysł on the elevation where the River Wiar starts in the mountains and flows towards the lowland. It is located in the range of hills stretching gently from Przemysla towards the south-east across the border with Ukraine to Mount Radycz, 519 m AMSL, behind Dobromil. Those elevations reach their culmination on Mount Suchy Obycz 617 m AMSL¹. Morphologically, the area belongs to the Carpathian Uplands. The lie of the land of the Paclaw hill was formed by the River Wiar in the north and the Sopotnik Brook in the south, which belong to the Vistula river basin². The mountain ridge stretches from the south-east towards the north-west. The village of Paclaw is located below the summit on the south slope of the mountain, in the north there lies Kalwaria Paclawska, on the north-west side there used to be Siemionów settlement, in the east Nowe Sady (Hujsko), in the south Paprotno, in the south-west Sopotnik, and in the west Leszczyny.

An outline of the history of Paclaw village

The origins of Paclaw, which was initially known as Paczlaw, are not known. We do not know if it was a foundation or who founded it. One of the oldest records documents an Orthodox church dedicated to St. Symeon the Stylite, which already stood there in 1311 in the times of the descendants of the Prince Lev of Rus. After 300 years, during which it was repeatedly modernised, in 1611 it was altered and enlarged, the evidence of which was an inscription made in Cyrillic alphabet on the beam in the temple. Subsequently, the church was repaired several times, and in 1921 it was dismantled and replaced with a new one completed in 1922. That church, in turn, was demolished after World War II. In the church there existed a miraculous icon of the Immaculate Virgin painted in 1409 by monk Laurenty³. At the beginning the village must have been settled by Wallachians, therefore even today the village inhabitants use in their speech names characteristic for the Wallachian language, for instance "Watra" – which means a bread oven⁴, "Lessa" – a drying room for fruit⁵. Until World War II there existed here the function of 'wójt' so characteristic for the Wallachian law. The last 'wójt' was Józef Szwerc⁶. In 1367, the

rybotyckiego będącego od 1359 r. własnością Stefana Węgrzyna herbu Sas, zwanego również Szczepanem Wołoszynem Rybotyckim, rycerza wołoskiego⁷, osadzonego w Rybotyczach przez Króla Kazimierza Wielkiego. Pod datą 1441 w aktach występuje *Ivano Sloch de Paczslaw*⁸, a w dokumencie z 1468 r. mieszkańcy Paławia ręczą przed sądem wspólnie z okolicznymi kniaziami⁹ (wójtami). Osadą wtedy włada *cnazo Iwaszko de Paclaw*. W drugiej połowie XVI wieku wieś należała do Krzysztofa Głowa¹⁰ i zapewne jemu zawdzięcza układ przestrzenny przypominający kształtem trójramienną gwiazdę z dużym trójkątnym rynkiem, który być może wytyczono w oparciu o renesansowe założenia. W 1601 roku Paław miał wielu właścicieli, byli to między innymi: Jan Tomasz Drohojowski, Andrzej Fredro z Pleszewic, Sienko Szczurkiewicz, Steczko i pop Szczurek.

Około 1617 roku część Paławia należąca do Drohojowskich nabywa Mikołaj Wolski¹¹. W dokumentach wielokrotnie do końca XVI w. spotykamy Paławskich i stąd wiadomo, że było to ich miejsce rodzinne. Paławscy byli szlachtą zaściankową herbu Ogończyk¹² pochodzenia wołoskiego, osadzoną tam w XV w., a Paław był wsią prywatną. Z dokumentu z roku 1632 dowiadujemy się o Stanisławie Paczławskim z Rusi, który podpisuje elekcję Władysława IV, króla Polski¹³, a w roku 1782 Sąd Ziemski w Przemyślu potwierdza szlachectwo Piotra i Bazylego Paławskich z Paławia¹⁴. W związku z licznymi w XVII wieku najazdami tatarskimi ówczesny współwłaściciel Paławia Aleksander Maksymilian Fredro¹⁵ postanawia wybudować fortecę obronną, która zapewniłaby bezpieczeństwo ludności w jego wsiach.

Co prawda obok Paławia istniał niewielki zameczek otoczony wałami¹⁶, ale nie mógł on w razie zagrożenia pomieścić wszystkich mieszkańców Paławia i sąsiednich Nowosiółek Dydyńskich, oraz Hujksa. Być może Aleksander Maksymilian Fredro planował budowę przyszłej fortecy wraz z sanktuarium męki Pańskiej w Paławiu, lecz nie mogąc dojść do porozumienia ze współwłaścicielami wsi, fortecę i sanktuarium ostatecznie wybudował na gruntach Paławia bardziej na północ. W 1665 r. Fredro rozpoczyna budowę fortecy na wzgórzu dominującym nad doliną Wiaru, otaczając kościół i klasztor fortyfikacjami ziemnymi sprężonymi z nowo powstałą osadą¹⁷ zwaną wtedy „Słoboda”. Była ona wsią usługową w stosunku do klasztoru i posiadała układ miejski (obecnie wieś Kalwaria Paławska), Paław natomiast pozostał wsią dworską. Forteca ta, oprócz zapewnienia bezpieczeństwa okolicznym wsiom narażonym na częste w tym okresie napady Tatarów, miała również przyczynić się do rozwoju gospodarczego regionu. Należy domniemywać, że fundator, finansując w 1668 r. kościół i klasztor oraz modną w tych czasach Kalwarię, liczył na to, iż ściągający na liczne odpusty pielgrzymi i kupcy jadący na jarmarki w Rybotyczach, Fredropolu, Dobromilu czy też Birczy, których terminy pokrywały się z odpustami w klasztorze, będą kupować produkty rolne i rzemieślnicze wytwarzane w Paławiu, Hujksku i Nowosiółkach Dydyńskich¹⁸. Z czasem zaczęła wzrastać rola osady przyklasztornej, do której zakonnicy sprowadzali swoje rodziny, byli to rzemieślnicy produkujący wyroby dla potrzeb klasztoru, zwłaszcza tkacze¹⁹.

settlement became a part of the Rybotycze demesne which, since 1359, belonged to Stefan Węgrzyn of the Sas coat of arms, a Wallachian knight, also known as Szczepan the Wallachian Rybotycki⁷, settled in Rybotycze by King Casimir the Great (Kazimierz Wielki). Under the date 1441, the records mention “Ivano Sloch de Paczslaw”⁸, and in a document from 1468 the residents of Paław vouch in court together with local warlords⁹ (wójts). At that time the settlement is ruled by “cnazo Iwaszko de Paclaw”. In the second half of the 16th century, the village belonged to Krzysztof Głowa¹⁰, and to him Paław probably owned its spatial layout resembling the shape of a three-pointed star with a large triangular market place which may have been laid out on the basis of Renaissance principles. In 1601, Paław had many owners and among them there were: Jan Tomasz Drohojowski, Andrzej Fredro from Pleszewice, Sienko Szczurkiewicz, Steczko and an Orthodox priest Szczurek.

Around 1617, a section of Paław belonging to the Drohojowski family was purchased by Mikołaj Wolski¹¹. Until the end of the 16th century, the name of the Paławski family reappears many times in documents, and therefore it is known that it was their family seat. The Paławski family were minor gentleman of the Ogończyk coat of arms¹², of Wallachian origin, settled there in the 15th century, and Paław was a private village. In a document from 1632, we learn about Stanisław Paczławski from Rus who signed the election of Władysław IV, the king of Poland¹³, and in 1782 the Provincial Court in Przemyśl confirmed the nobility of Piotr and Bazyl Paławski from Paław¹⁴. Because of Tartar raids, so frequent in the 17th century, the then co-owner of Paław Aleksander Maksymilian Fredro¹⁵ decided to have a defensive fortress erected, which would ensure safety for people in his villages.

Admittedly, beside Paław there existed a small castle surrounded with ramparts¹⁶, but in case of danger it could not have accommodated all the inhabitants of Paław, neighbouring Nowosiółki Dydyńskie and Hujsko.

Aleksander Maksymilian Fredro may have planned the building of the future fortress together with the sanctuary of the Passion of Christ in Paław, but not being able to reach an agreement with the co-owners of the village, he finally built the fortress and the sanctuary on the grounds of Paław but more towards the north. In 1665, Fredro began construction of the fortress on the hill dominating the valley of the Wiara, surrounding the church and monastery with earth fortifications combined with the newly created settlement¹⁷ then known as “Słoboda”. It was an ancillary village in relation to the monastery and possessed an urban layout, nowadays it is the village of Kalwaria Paławska, while Paław remained a manorial village. The fortress, besides ensuring safety for the surrounding villages threatened by constant Tartar raids really frequent in that period, was also to contribute to the economic development of the region. It might be assumed, that the founder while financing the church and monastery in 1668 as well as the then fashionable Kalwaria, hoped that pilgrims attracted by numerous church fairs and merchants heading for fairs in Rybotycze, Fredropol, Dobromil or Bircza, the dates of which coincided with the church fairs at the monastery, would purchase agricultural produce and craft manufactured in Paław, Hujsko and Nowosiółki Dydyńskie¹⁸. With time the role of the settlement by the monastery increased; monks brought there their families, and they were craftsmen, par-

Po ponownej fundacji Stefana Dwernickiego w latach 1775-1778 i wzniesieniu barokowego zespołu kościelno-klasztornego²⁰ wieś Paclaw była już tylko wsią dworską z rozwiniętą produkcją płócien konopnych, uprawą lnu, konopi, gryki i prosa. W XIX i XX w. powszechne było tu również sadownictwo, uprawiano głównie śliwy, jabłonie i orzechy włoskie, wytwarzano z nich śliwovicę oraz wina jabłkowe, ponadto susz śliwkowy i jabłkowy, pędzono też wódkę z żyta.

Ważnym wydarzeniem dla osady wiejskiej było przejście jej mieszkańców z obrządku greckokatolickiego na obrządek rzymskokatolicki. Jak wynika ze źródeł pisanych, był to proces, który trwał od roku 1863 do 1880, wtedy to prawie wszyscy mieszkańcy byli już katolikami wyznania rzymskiego. Przyczyn zapewne było wiele. Jedną z nich, jeszcze wspomnianą we wsi w postaci przekazu ustnego, było to, że na skutek rozpoczęcia budowy około 1870 roku Kalwarii greckokatolickiej oraz konieczności budowy nowej murowanej cerkwi, którą ukończono w 1887 roku, mieszkańcy wsi nie chcieli ponosić związanych z tym kosztów. Mimo to mieszkańcy Paclawia gościli pątników greckokatolickich. Napływ pielgrzymów przyczynił się do rozwoju wsi, liczba nowo wybudowanych domów po roku 1852 niemal się podwoiła²¹.

Ostatnim dziedzicem Paclawia był hrabia Paweł Tyszkowski, żonaty z Henryką Fredro, wnuczką Jacka Fredro, który umierając w 1920 roku w testamencie przekazał swe dobra Polskiej Akademii Umiejętności²².

W 1935 r. na centralnym placu wybudowano z inicjatywy ówczesnego wójta Józefa Szwercy drewnianą remizę strażacką wraz ze świetlicą, która pełniła istotną rolę w życiu wsi. W dobie współczesnej jest to zabytek monumentalnej architektury drewnianej, wraz z wyposażeniem w stary sprzęt strażacki, podobnie jak wiele jeszcze istniejących drewnianych domów ze starym wyposażeniem wewnątrz. Zespół ten tworzy swoisty żywy skansen. Murowaną cerkiew i urządzenia kalwarii rozebrano w latach 50. XX w. Dość powszechnym zjawiskiem była emigracja ludności w końcu XIX w. do USA. Część z mieszkańców powróciła w latach 20. XX w. Dziś jest to wieś ludzi starych, tęskniących za minionymi czasami. W spisie zabytków architektury z roku 1998 figuruje 19 zabytkowych domów²³, obecnie część z nich jest przebudowana, a niektóre stoją puste.

Charakterystyka domów

Domy drewniane z rejonu Paclawia i jego okolic zaliczone zostały w swoim czasie przez znanego badacza Stefana Lwa do przysłupowych domów grupy przemyskiej²⁴. Interesujący dyskurs co do wykształcenia się tego typu konstrukcji w okolicach Paclawia nie został zakończony. Konstrukcją tych domów zajmował się Franciszek Kotula, który widział związek wyłącznie z kolonizacją niemiecką, a zwłaszcza ze śląsko-łużycką²⁵. Stefan Lew na podstawie swoich badań twierdził, że jest to raczej wytwór myśli lokalnej. Po upływie kilkudziesięciu lat zagadnienie to ponownie powraca, z uwagi na pilną potrzebę prowadzenia badań terenowych, w obliczu zachodzących przekształceń domów i ich rozbiórek.

Genezy domu drewnianego z Paclawia należy poszukiwać w okresie akcji osiedleńczych, które trwały tu od

particularly weavers, manufacturing products required by the monastery¹⁹. After a new Foundation by Stefan Dwernicki in the years 1775-1778 and building of a Baroque church and monastery complex²⁰, the village of Paclaw was only a manorial village with well developed production of hemp cloth, growing flax, hemp, buckwheat and millet. In the 19th and 20th century, orchards were also quite common here, plum, apple and walnut trees were mostly grown, plum vodka and apple wine was manufactured from the fruit, as well as dried plum and apple fruit, rye vodka was also distilled.

An important event for the village was conversion of its inhabitants from the Greek Catholic faith to the Roman Catholic religion. The written records indicate that it was a process that lasted from 1863 till 1880, when almost all inhabitants became Roman Catholics. There may have been many reasons for that. One of them, still functioning in the form of an oral tradition in the village, was that the villagers did not want to incur the costs of building a new Orthodox church, because the construction of Greek Catholic Calvary commenced around 1870 and it was also deemed necessary to erect a new masonry Orthodox church which was completed in 1887. Nevertheless, inhabitants of Paclaw hosted Greek Catholic pilgrims. An influx of pilgrims contributed to the development of the village, the number of newly built houses almost doubled after 1852²¹.

The last squire of Paclaw was count Paweł Tyszkowski, married to Henryka, the granddaughter of Jacek Fredro, who died in 1920 and in his last will donated his estate to the Polish Academy of Learning²².

In 1935, on the initiative of the then Wójt Józef Szwerc, a wooden fire station with a leisure centre, which served a significant function in the life of the village community, was built on the village green. Nowadays it is a relic of monumental timber architecture, together with its old fire brigade equipment, similarly to many other still existing wooden house with old equipment and interior furnishings. This complex constitutes a live open air museum. The masonry Orthodox church and the elements of the calvary were dismantled in the 1950s. Towards the end of the 19th century, emigration of people to the USA became a fairly common phenomenon. Some of the former inhabitants returned during the 1920s. Today it is a village of old people longing for the bygone times. On the list of monuments of architecture from 1998 there were 19 historical houses²³, nowadays some of them have been rebuilt and some are left abandoned.

Description of houses

Wooden houses in Paclaw and its vicinity were once counted among Lusatian half-timbered houses from the Przemysł group by a well known scientists, Stefan Lew²⁴. The interesting discussion concerning the formation of this construction in the vicinity of Paclaw has not been finished. The construction of such house was the issue that Franciszek Kotula was interested in, who saw their connection solely with German colonisation, and particularly with the Silesian – Lusatian influence²⁵. On the basis of his own research Stefan Lew claimed that it was rather the result of local thought.

After several decades, the issue is raised again because of the urgent need to carry out field research in the face of the occurring transformations of houses or their demolition.

czasów Kazimierza Wielkiego, gdy na trwałe te ziemie przeszły pod jego panowanie, a więc od roku 1353²⁶. O lokacji Paławia nie wiemy nic, choć zachował się dokument z lokacji sąsiedniej wsi Makowa. Lokacja ta odbyła się na prawie wołoskim z 1464 r.²⁷ Można założyć, że i ona wpłynęła na pobliski Paław, bowiem jak to wynika z innych zapisków o kniaziu Iwaszko, zasiedlali go również wołoscy osadnicy. W roku 1582 kronikarz pisze²⁸ o niemieckich chłopach osadzonych pod Przeworskiem, Przemyślem, Sanokiem i Jarosławem. W czasach Jakuba Mikołaja Fredry pojawia się wzmianka, że „mleka tu i płóćcinianych wielka jest zwykle obfitość, ponieważ wioski na całym tym obszarze zamieszkują potomkowie niemieckiego plemienia”²⁹. Kolejne fazy kolonizacji miały miejsce za czasów Cesarstwa Austro-Węgierskiego, kiedy to cesarz Józef II 17 września 1781 r. podpisał patent cesarski dla osadnictwa rolnego oraz 11 listopada patent tolerancyjny dla protestantów. Akcja zakończyła się w 1784 r., tak więc w ciągu jednego stulecia powstało wiele (setki) nowych wsi³⁰.

Proces rozwoju osadnictwa niewątpliwie związany był również z wymianą doświadczeń pomiędzy cechami budowniczymi z różnych okolic. Należy wspomnieć, że już od starożytności budowa domu była czymś ważnym i zawsze stosowano się do pewnych reguł, mówił już o tym Witruwiusz w swym dziele, a powtórzył Palladio w okresie renesansu³¹. Tak więc budowniczowie poczynając od architektów aż do murarzy i cieśli byli ludźmi posiadającymi odpowiednie kwalifikacje i tak było w przypadku budowy domów w Paławiu i jego okolicach. W zaborze austriackim, zwłaszcza w dobie tzw. autonomii, instytucje społeczne i kulturalne rozwijały się swobodnie. Działały szkoły przemysłowe kształcące budowniczych, począwszy od Politechniki Lwowskiej, która jako jedyna w dawnej Polsce od 1872 r. posiadała Wydział Budownictwa Lądowego³². Politechnika zapewne wpływała na zawodowe szkolnictwo stopnia podstawowego, które działało na obszarze Lwowa i Przemyśla, również i po I wojnie światowej. Szkoły te kształciły uczniów z całej historycznie rozumianej Małopolski, a uczniowie ci odbywali praktyki u rzemieślników zrzeszonych w cechach w Przemyślu i Dobromilu³³. Cechy te po ustawach Cesarzowej Marii Teresy „O porządku cechowym” z 1778 r. skupiały rzemieślników z całego cyrkułu, a wydanie przez Franciszka Józefa I w 1859 r. ustaw „o wolności przemysłowej”, ze zmianami w 1883 r. i 1907 r., wzmacniało rolę cechów i nakładało na nie obowiązek dbania o podnoszenie kwalifikacji przez rzemieślników. Procesy te były kontynuowane w Polsce międzywojennej, zostały przerwane po II wojnie światowej przez rozwiązanie wszystkich cechów i tworzenie ich od nowa³⁴.

Nad budową domów czuwała lokalna administracja austro-węgierska, a na budowę domu trzeba było otrzymać konsensus (zezwolenie). Nowo budowane domy musiały odpowiadać przepisom, a nad tym czuwała policja budowlana lub odpowiedni urząd. W przypadku Paławia był to nadzór z Dobromila. Pierwsze budowlane ustawy józefińskie z 1786 r. dotyczyły tylko palenisk i zabezpieczenia od ognia³⁵. Natomiast ustawa z 1899 r. szczegółowo określała sposób lokalizacji budynku, wielkość pomieszczeń, wielkość otworów okiennych, sposób budowy dachu oraz pieca i komina. Zalecała ponadto warunki zagospodarowania wokół budynków drewnianych, np. zalecała sadzenie drzew liściastych, żywopłotów, sposób stawiania

The origins of the timber house from Paław should be sought in the period of settlement activity which began during the reign of Casimir the Great, when the lands permanently passed under his rule, so after 1353²⁶. We know nothing about the foundation of Paław, although the document granting its rights to the nearby village of Makowa has been preserved. Location of the village was granted according to the Wallachian law from 1464²⁷. It can be assumed that it may have influenced nearby Paław since, as other written records concerning Prince Iwaszko indicated, it was also populated by Wallachian settlers. In 1582, a chronicler wrote²⁸ about German peasant settled near Przeworsk, Przemyśl, Sanok and Jarosław. In the times of Jakub Mikołaj Fredro, it was mentioned²⁹ “that milk and linen cloth are usually abundant here, since villages in the whole area are inhabited by descendants of a German tribe”. Subsequent phases of colonisation took place during the times of the Austrian – Hungarian Empire, when the Emperor Joseph II on September 17, 1781, signed an imperial patent for agricultural settlement, and on November 11 – a tolerance patent for protestants. The campaign was completed in 1784, thus during one century many (hundreds) of new villages were established³⁰. The process of developing settlement was also undoubtedly connected with the Exchange of experience between building guilds from various regions. It should be mentioned, that since the antiquity constructing a house was an important activity and certain rules were always obeyed, as Vitruvius said in his work and Palladio repeated during the Renaissance period³¹. Therefore builders, from architects to bricklayers and carpenters, were usually people possessing suitable qualifications, and so it must have been in the case of building houses in Paław and its vicinity. In the annexed territory in Galicia, and especially during the time of the so called autonomy, social and cultural institutions could develop freely. Vocational industrial schools educated builders, starting with the Polytechnic in Lviv which as the only one in old Poland had a Civil Engineering Department since 1872³². The Polytechnic must have influenced primary vocational schools which functioned in the area of Lviv and Przemyśl, also after World War I. The schools educated students from the whole historically understood Lesser Poland, and students served their apprenticeship with craftsmen who were members of Guilds in Przemyśl or Dobromil³³. After the Empress Maria Therese issued the laws “About the guild order” in 1778, those guilds gathered craftsmen from the whole district, and after the acts issued by Franz Joseph I in 1859, “about industrial liberty” with amendments in 1883 and 1907, they strengthened the role of guilds and imposed on them the duty to take care about craftsmen improving their qualifications. Those processes were continued in Inter-war Poland, and were interrupted after World War II by means of dissolving all the guilds and then recreating them anew³⁴. The process of house building was supervised by local Austrian – Hungarian administration, and a special ‘consensus’ (permit) had to be obtained before building a house. Newly built houses had to meet certain requirements, which was verified by building police or an appropriate office. In the case of Paław it was a supervisor from Dobromil. The first Josephinian building laws from 1786 concerned only hearths and fire protection³⁵. But the legal act from 1899 defined in detail the way of locating the building, the size of rooms, the size of window openings,

plotów itp.³⁶ Widoczne ślady tych norm budowlanych zachowały się wyraźnie w przypadku Paławia, który jest opisywany jako wieś z domami znajdującymi się w sadach i zieleni³⁷. Zwraca uwagę również duża liczba żywopłotów między domami. Ponadto nad budową domów czuwała administracja lokalna za czasów austro-węgierskich, nadzór miał przedstawiciel z Rybotycz, a w późniejszym czasie nadzór budowlany z powiatu dobromilskiego, który między innymi nakazywał wykonywanie podcieni. Tak więc w oparciu o zmieniające się prawo administracyjne mogło dochodzić do stopniowej wymiany jednych elementów konstrukcyjnych na inne. Proces ten przebiegał w różnych ramach czasowych³⁸. W czasie osadnictwa józefińskiego, gdy wokół Dobromila ulokowano 9 kolonii osadników niemieckich i przekazywano osadnikom gotowe domy, stawiane według planów zatwierdzonych przez austriackie urzędy gospodarcze, zabudowa tych osad miała być wzorcowa dla innych pod każdym względem, także i w sztuce budowy domów, gdyż w miejscowych wsiach dominowały kurne chaty³⁹. Ponadto w każdej kolonii był dozorca budowlany prowadzący dziennik zajęć w tym rejonie, dokumentujący sposoby budowania, które były różne. Zależały zapewne od inżyniera nadzoru, bądź też budowano domy według indywidualnych projektów. Zagadnienie to pozostaje do wyjaśnienia i wymaga dalszych badań. Należy wspomnieć, że w omawianym czasie w Prusach, na których w akcji kolonizacyjnej wzorował się cesarz Józef II, obowiązywały państwowe projekty dla budynków wiejskich⁴⁰. W okresie tym w rejonie Dobromila budowano na trzy sposoby, między innymi sposobem pruskim, a więc ramowym. Drewniane ramy wypełniano wałkami gliniano-słomianymi bądź elementami drewnianymi. Budowniczymi byli zawodowi cieśle kształceni w szkołach zawodowych we Lwowie i w Dobromilu, którzy mogli się również uczyć budowania według przyjętych i stosowanych wzorców. W latach 1783-1784 najbliżej Paławia utworzono niemieckie kolonie w Nowych Sadach i Makowej. Przybywający tam osadnicy przynosili ze sobą swoją kulturę, a więc i własne techniki budowy domów, z miejsc dotychczasowego zamieszkania. Najstarsze zachowane domy drewniane Paławia pochodzą z pierwszej połowy XIX w., a więc mogły powstać według wzorców konstrukcji przyniesionych przez niemieckich osadników z ich dotychczasowych miejsc zamieszkania. Zaadaptowano je i dostosowano do lokalnych warunków i potrzeb. Tak więc trudno dziś stwierdzić, czy konstrukcje domów są wyłącznie tworem miejscowym, czy też należy się skłaniać do hipotezy, że najstarsze domy Paławia są wzorowane na lokalnym budownictwie niemieckim, o czym świadczą konstrukcje ramowe, dachy półszczytowe, układ wnętrza, rozmiary oraz połączenie części mieszkalnej z gospodarczą w jeden korpus. Dopiero budynki budowane w okresie późniejszym mają dachy zmodyfikowane przez wysunięcie połaci dachowej poza ścianę frontową i utworzenie podcienia podpartego mierzami, a nie słupami, jak to jest w przypadku klasycznych podcieni, chroniących wejścia do domów przed opadami atmosferycznymi⁴¹. Konstrukcje te są charakterystyczne dla tego regionu i można rozwiązania te uznać za modyfikację miejscową, ale obejmującą swym zasięgiem obszar dawnego osadnictwa Józefińskiego wokół Dobromila, gdzie istniało dziewięć kolonii. Autorzy podejmując się badań, przyjęli obszar badawczy występowania tych domów

the way of building the roof, oven and the chimney. It also recommended the conditions of land development around timber buildings e.g. it prescribed planting deciduous trees, hedgerows, a way of putting up fences etc.³⁶ Visible traces of those building standards were clearly preserved in Paław, which was described as a village with houses surrounded by orchards and greenery³⁷. A fairly large number of hedgerows between houses also draws attention. Moreover, house building was supervised local administration during the Austrian – Hungarian period, watched over by a representative from Rybotyche, and at a later time Building Supervision from the Dobromil county who, among other things, insisted on making arcaded porches. Thus, because of the changing administrative law, gradually some construction elements could have been supplanted by other. The process occurred within various time periods³⁸. During Josephinian settlement, when 9 colonies of German settlers were located around Dobromil and the settlers were given finished houses built according to the plans approved by Austrian economic offices, the settlements were supposed to serve as models for others in every respect, including the house building craft, since chimneyless cabins were predominant in local villages³⁹. Moreover, in each colony there was building supervisor who kept a register of tasks in a given region, documenting ways of building which may have differed. They must have depended on the supervising engineer, or were constructed according to individual projects. The issue remains to be clarified and requires further research. It needs to be mentioned that at the discussed time in Prussia, on which Emperor Joseph II modelled his colonisation campaign, state projects were obligatory for rural buildings⁴⁰. During that period three ways of building were used in the Dobromil region, including the Prussian way i.e. timber-frame houses. Timber frames were filled in with rolls of clay mixed with straw or wooden elements. Builders were professional carpenters educated in vocational schools in Lviv and Dobromil, who could have also learnt building according to the approved and applied patterns. In the years 1783-1784, in the vicinity of Paław German colonies were established in Nowe Sady and Makowa. The newly arrived settlers brought with them their culture, including their own techniques of house construction from the places of they had formerly inhabited. The oldest preserved timber houses in Paław date back to the first half of the 19th century, so they could have been modelled on construction patterns transferred by German settlers from their previous places of residence. They were modified and adapted to suit the local conditions and needs. Therefore, it is difficult nowadays to decide whether constructions of houses are solely a local invention, or to accept the hypothesis saying that the oldest houses in Paław were modelled on local German building patterns, the evidence of which are timber-frame constructions, gable roofs, interior layout, the size and combining the dwelling and utility sections into one body. Only the buildings erected at a later time had modified roofs by the eaves oversailing the front wall and creating an arcade supported on brackets instead of posts, as is the case in classic arcades, protecting the house entrance from precipitation⁴¹. Such construction are characteristic for that region and such solutions could be regarded as local modifications, though within its range of occurrence the old Josephinian settlement around Dobromil, where nine colonies once existed. When commencing the research, the authors assumed the research

w granicach dzisiejszego powiatu przemyskiego. Należałoby również jak najszybciej przeprowadzić takie badania po stronie ukraińskiej.

Konstrukcja przebadanych domów drewnianych

Dom, a w zasadzie zagroda występująca w Paclawiu jest jednobudynkowa, charakterystyczna dla zabudowy zaliczanej dotychczas do obszaru grupy przemyskiej budownictwa przysłupowego. Autorzy w oparciu o badania terenowe konstrukcji tych domów bardziej dopatrują się dominacji konstrukcji ramowej, gdyż domy te nie posiadają charakterystycznego przysłupu występującego w sąsiedniej Kalwarii Paclawskiej. W przebadanych obiektach wszystkie słupy konstrukcyjne spoczywają na wspólnej podwalinie i nie ma tu, tak charakterystycznych dla konstrukcji przysłupowych, słupów zewnętrznych dźwigających konstrukcję dachu. Przysłup w formie szczątkowej ramy w szczycie domów, jak opisuje to F. Lew, występuje tylko w niektórych domach. Tam gdzie na ścianie szczytowej są okna, obecnie nie występuje. Zachowały się jednak ślady – fragmenty byłych łączy elementów po słupach. Rama jest przesunięta w głąb korpusu domu i występuje na ścianach działowych. Należy więc założyć, że jest ona pochodną konstrukcji ryglowej o wypełnieniu ścian sumikami i prawdopodobnie taka konstrukcja powstała pod wpływem wzorców kolonizacyjnych. Przykładem tego jest **dom Paclaw nr 18**.

Dom drewniany wybudowany został ok. 150 lat temu przez rodzinę Hawrysiów. Konstrukcja zachowała się jako sumikowo-łątkowa, na podwalinach drewnianych.

Ściany zewnętrzne domu wykonane z obustronnie ciosanych belek, pokryte zostały tynkiem i pobielone. Tynk wykonany z zaprawy glinianej zmieszanej z gruzem ceglany wzmocniano siatką listew ukośnie przybitych do belek. Konstrukcję ścian wieńczy oczepek, poniżej którego przebiegają belki stropowe, wspierając się na sumikach.

Ściany wzmocnione zostały przez konstrukcje ukośnych mieczy przebiegających w licu ścian. Słupy ze wspornikami zostały połączone prostym połączeniem ciesielskim.

Ściany pierwotnie malowane były wapnem o odcieniu błękitnym. Dom pokryto dachem półszczytowym, konstruując od ściany szczytowej podcienie. Taka forma zadaszenia umożliwiła wyprowadzenie komunikacji zewnętrznej na poddasze domu za pomocą schodów drabiniastych jednobiegowych⁴². W belce wieńczącej podcień zachowane zostały gniazda, z których wyprowadzone były słupy podtrzymujące okap dachu. W części środkowej między stajnią a pomieszczeniami mieszkalnymi konstrukcja domu wzmocniona jest dodatkowym ryglem biegnącym między słupami w poprzek domu, tworząc ramę. Taki sam rygiel występuje w ścianie oddzielającej stajnię od stodoły.

Rozkład funkcjonalny domu obejmował: wejście główne, z którego wchodziło się do sieni skomunikowanej w linii prostej z kuchnią, po lewej stronie sieni była izba, a po prawej komora. W domu pozostał piec chlebowy z okapem oraz drugi piec umieszczony centralnie w ścianie pomiędzy pomieszczeniami, który dodatkowo ogrzewał sąsiednią izbę.

area where such houses occurred to encompass the present-day Przemysł county. As soon as possibly similar research should also be carried out in the relevant area in Ukraine.

Construction of the examined timber houses

The house or actually a homestead occurring in Paclaw consists of one building and is characteristic for buildings considered so far to belong to the Przemysł group of half-timbered constructions. On the basis of conducted field research of the construction in question, the authors have found the timber frame construction more predominant, since the houses do not possess the characteristic by-post occurring in the neighbouring Kalwaria Paclawska. In the examined objects all construction posts rest on a common ground beam, and there are no external posts carrying the roof construction, so characteristic for half-timbered constructions. By-posts in the form of a vestigial frame in the house gable, as described by F. Lew, occurred only in some houses. In those objects where there are windows it does not occur. However, traces, fragments of former joints of elements of by-posts, have been preserved. The frame has been moved deeper into the main body of the house and occurs in partition walls. Therefore, it should be assumed that it has been derived from the spandrel beam construction after filling the walls in with horizontal beams (sumiki), and such a construction may have been created under the influence of colonization patterns. An example here is the house in **Paclaw no 18**.

The timber house was built app. 150 years ago by the Hawryś family. It has been preserved as a vertical-post log construction, on timber ground sill.

External walls of the house, made from beams hewn on both sides, were covered in plaster and whitewashed. The plaster, made from clay plaster mixed brick rubble, was strengthened by means of a grid of wooden slats nailed diagonally to the beams. The wall construction was topped with top plate, below which there were ceiling beams resting on horizontal beams (sumiki).

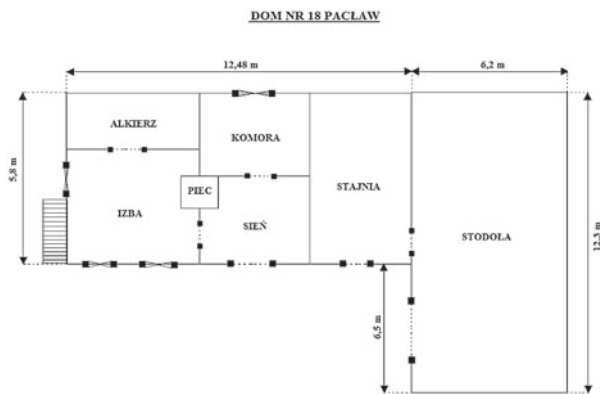
The walls were reinforced by constructions of slanting braces running in wall faces. Post were joined with trusses by means of simple carpenter's joints.

Originally the walls were whitewashed with lime a shade of blue. The house was covered with a gable roof, with arcades constructed from the gable wall. Such a form of roofing allowed for communicating with the loft by means of ladder-like stairs located outside⁴². Sockets in which posts supporting the eaves of the roof were located have been preserved in the beam topping the arcade. In the middle section, between the stable and the living rooms, the construction of the house was reinforced with an additional spandrel beam running between posts across the house creating a frame. A similar spandrel beam occurs in the wall separating the stable from the barn.

The functional layout of the house encompassed: the main entrance leading to the entrance hall communicating in a straight line with the kitchen, to the left of the entrance hall was the living room and on the right a storage room. In the house there was a bread oven with a hood, and a stove located centrally in the wall between the rooms which additionally heated the adjacent room.

The main entrance was situated in the east, and so was the entrance to the stables; the living room was located

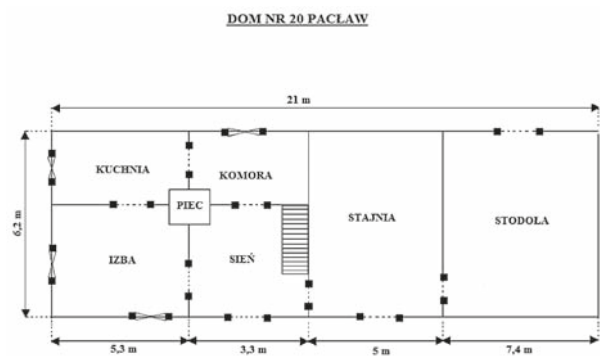

Ryc. 1. Rzut przyziemia domu drewnianego nr 18
Fig. 1. Plan of the basement of timber house no 18

Ryc. 2. Dom drewniany nr 18
Fig. 2. Timber house no 18

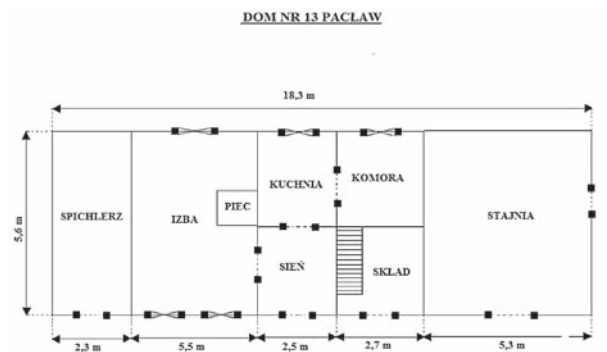
Ryc. 3. Dom drewniany Paclaw 20
Fig. 3. Wooden house Paclaw 20

Ryc. 4. Dom drewniany Paclaw 20
Fig. 4. Wooden house Paclaw 20

Ryc. 5. Dom drewniany Paclaw 20
Fig. 5. Wooden house Paclaw 20

Ryc. 6. Rzut przyziemia domu drewnianego nr 13
Fig. 6. Plan of the basement of the wooden house no 13

Ryc. 7. Dom drewniany nr 13
Fig. 7. Wooden house no 13

Ryc. 8. Dom drewniany nr 13
Fig. 8. Wooden house no 13

Wejście główne usytuowane było od wschodu podobnie jak wejście do stajni, izba mieszkalna lokowana była po stronie południowej, a stajnia po stronie północnej, we wspólnym korpusie, do którego później od strony północnej dostawiono stodołę z wozownią. Stodoła jest znacznie szersza od narysu domu od strony południowej.

Od strony zachodniej w części, gdzie mieści się stajnia, ulokowany był otwór służący do wyrzucania obornika.

W domu występuje strop drewniany nagi, a dach oparto na konstrukcji krokwiowo-jętkowej wykonanej z żerdzi drewnianych i pokryty jest blachą. Elementy konstrukcji dachowej połączone na nakładki. Należy zauważyć, że elementy drewniane zachowały się w dobrym stanie technicznym.

W części mieszkalnej występują podłogi drewniane, a w sieni glinobitka.

Dom drewniany Paclaw nr 20

Dom pierwotnie wybudowany był w Paprotnie, potem przeniesiono go do Paclawia. Obiekt o konstrukcji sumikowo-łątkowej osadzony jest na podwalinach drewnianych, a słupy łączą się z zastrzałami i oczepami za pomocą prostych połączeń ciesielskich. Jako łączników użyto kofków drewnianych ze śladami ręcznego strugania. Korpus domu wzmocniono ryglami w dwóch ścianach: pomiędzy częścią mieszkalną i stajnią oraz stajnią i stodołą.

Dom od strony ściany frontowej poprzedzony jest podcieniem, który wsparty jest na wspornikach wyprowadzonych ze słupów głównych ściany. Posiada dach półszczytowy, pierwotnie pokryty gontem i strzechą, a obecnie eternitem falistym. Krokwiowo-jętkową konstrukcję dachu wykonano z żerdzi drewnianych.

Od strony szczytowej – południowej i frontowej – wschodniej w części mieszkalnej wstawiono po dwa okna objęte łątkami. Drzwi prowadzące do wnętrza mieszkalnego objęte również łątkami, od strony wschodniej są dwuskrzydłowe z nadświetlem, których płyciny wykonano z desek ułożonych w jodełkę i pionowo (drzwi wykonane współcześnie prawdopodobnie na wzór pierwotnych).

Zachował się piec chlebowy położony centralnie w części mieszkalnej, ogrzewający wnętrze. Część mieszkalną skomunikowano drzwiami występującymi pomiędzy izbą a kuchnią, kuchnią i komorą, komorą oraz sienią. Sień łączyła się ze stajnią i stodołą drzwiami wewnętrznymi. W sieni schody drabiniaste prowadziły na poddasze domu. Na wschodniej ścianie części północnej domu znajdują się drzwi do stajni, natomiast do stodoły prowadzą podwójne wrota od strony zachodniej. W części mieszkalnej domu występuje duży stopień zawilgocenia podłóg drewnianych. W sieni pozostała na posadzce glinobitka.

Dom drewniany Paclaw 13

Dom ulokowany jest ścianami szczytowymi w kierunku wschód-zachód, przy czym ściana szczytowa zachodnia sąsiaduje z drogą wiejską. Natomiast ściana frontowa usytuowana jest od strony północnej. Dom powstał przed 1852 rokiem i zachował konstrukcję sumikowo-łątkową na podwalinie drewnianej. Przekryty jest dachem półszczytowym o konstrukcji krokwiowo-jętkowej wykonanej z żerdzi. Na płaszczyznach dachowych obecnie położona jest blacha. Ściany szczytowe domu i ściana oddzielająca oborę od części mieszkalnej wzmocnione zostały rygłem. Łątki łączące

na południe i stajnie na północnej stronie głównego korpusu budynku, do którego później od strony północnej dostawiono stodołę z wozownią. Stodoła jest znacznie szersza od narysu domu od strony południowej.

Od strony zachodniej w części, gdzie mieści się stajnia, ulokowany był otwór służący do wyrzucania obornika.

W domu występuje strop drewniany nagi, a dach oparto na konstrukcji krokwiowo-jętkowej wykonanej z żerdzi drewnianych i pokryty jest blachą. Elementy konstrukcji dachowej połączone na nakładki. Należy zauważyć, że elementy drewniane zachowały się w dobrym stanie technicznym.

W części mieszkalnej występują podłogi drewniane, a w sieni glinobitka.

Wooden house Paclaw no 20

The house had originally been built in Paprotno, and later moved to Paclaw. The object with the vertical-post log construction is founded on timber ground sill, and posts are joined with angle braces and top plates by means of simple carpenter's joints. Wooden dowels with traces of whittling were used as connectors. The body of the house was strengthened with spandrel beams in two walls: between the living quarters and the stable, and between the stable and the barn.

The house is preceded by an arcade on the side of the front wall, which rests on supports running from the main posts in the wall. It has a gable roof, originally covered with shingle or thatched, and currently with corrugated eternit. The rafter and tie beam roof construction was made from wooden poles.

On the side of the south gable wall and of the east front living quarters, two pairs of windows framed with vertical posts were fitted in. The door leading to the living interior, also framed with vertical posts, on the east side have a fanlight and is a double door in which the panels were made from planks put vertically in the herring-bone pattern (the door contemporary, probably a copy of the original).

The bread oven located cant rally in the living section and heating the room has been preserved. In the living quarters the doors between the room and the kitchen, the kitchen and the storage room, and one between the storage room and the entrance hall allowed for communication. The entrance hall joined the stable and the barn by means of an inner door. The ladder-like stairs in the entrance hall led to the loft. On the east side of the north part of the house there was the door to the stable, while the double door to the barn was located on the west side. In the living quarters the wooden floors were very damp. In the entrance hall the floor was made from clay mixed with straw.

Wooden house Paclaw no 13

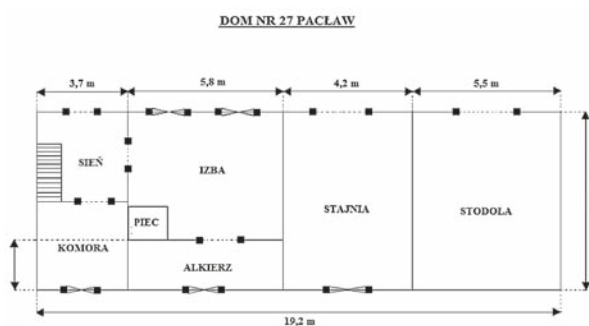
The house is located with its gable walls facing in the east – west direction, and the west gable wall overlooks the country road. The front wall is situated towards the north. The house was built before 1852, and maintained its vertical-post and log construction on the timber ground sill. It is covered with a gable roof with rafter and tie beam construction made from poles. Currently the roof is covered with steel sheets. The gable walls of the house and the partition wall separating the cowshed from the living quarters were reinforced with a spandrel beam. Vertical posts are joined with the top plate by angle braces. Angle braces are joined with vertical posts

są z oczepekem zastrzałami. Występuje połączenie zastrzałów z łątkami na tzw. półjaskółczy ogon. W ścianie frontowej od strony wschodniej drzwi prowadzą do komory, następnie występują dwa okna izby, drzwi do sieni, drzwi wejściowe do składu, w którym znajdują się stopnie schodowe prowadzące na poddasze. Od strony zachodniej wejście prowadzi do stajni, przy ościeżach tych drzwi zachowały się okucia świadczące o tym, że pierwotnie były tu drzwi na biegunach. W ścianie szczytowej od zachodu wykonano małe okienko do usuwania obornika.

Wysokość tego domu jest stosunkowo niewielka, gdyż wymiar pionowy domu od belki podwalinowej do podświetki wynosi 2,20 m, a wysokość drzwi do stajni 1,58 m, drzwi do magazynku 1,72 m, drzwi wejściowych 1,72 m. Całkowita długość zabudowania wynosi około 18,2 m. Przekroje elementów przedstawiają się następująco: wysokość łątki 0,25 m, podwaliny od 0,21 m do 0,19 m, belek poprzecznych podwalinowych od 0,21 m do 0,22 m. Zastrzały jako elementy wzmacniające mają przekrój o wymiarach: wysokość 0,14 m i grubość 0,07 m. Wykonany pomiar elementów daje pogląd na stosowane rozwiązania konstrukcyjne domów drewnianych w Paławiu, które wykonywano kierując się intuicją lub w oparciu o własne doświadczenia i wiedzę przekazywaną z pokolenia na pokolenie.

Dom drewniany Paław 27

Dom wybudowano w oparciu o konstrukcję sumiko-wołątkową przed rokiem 1852. Ściana frontowa domu zwrócona jest w kierunku północno-wschodnim. Ściany oparto na podwalinach drewnianych i zwieńczono oczepek. Belki stropowe poprowadzono pod oczepek domu. Łątki połączone zastrzałami z oczepek. Szerokość łątek wynosi 0,25–0,26 m, a wymiary zastrzału 0,14 × 0,07 m. Dom pokryto dachem o konstrukcji krokwiowo-jętkowej wykonanej z żerdzi. Krokwie i jętki połączone są na nakładkę, przybitą gwoździami o przekroju kwadratowym. Kształt dachu jest półszczytowy, a w części tylnej dodatkowo wyprofilowany został tzw. kulawkami. Pierwotnie był kryty gontem w pasie kalenicy, pozostała połać dachu kryta była słomą. Obecnie pokryty jest blachą. Konstrukcja domu wzmocniona została ryglami na ścianach szczytowych. Złącza tych elementów wzmocniono drewnianymi kołkami. Otwory okienne i drzwiowe objęte zostały łątkami. Sumiki pokryto tynkiem glinianym zmieszany z gruzem ceglano-

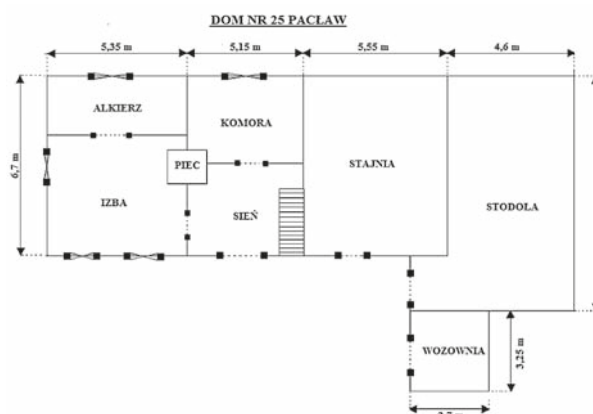
Ryc. 9. Rzut przyziemia domu drewnianego nr 27
Fig. 9. Plan of the basement of wooden house no 27

by means of the so called half-dovetail joints. In the front wall on the east side there is a door leading to the storage room, then there are two windows of the room, the door to the entrance hall, the entrance door to the storehouse in which there are stairs leading to the loft. On the west side the entrance leads to the stable, by the door jamb here there are fittings which indicate that originally the door here was swinging on tenons. In the west gable wall a small opening was made for removing manure.

The house is not very tall, since vertically from the ground beam to the soffit the house measures 2.20 m, and the door to the stable is 1.58 m high, the door to the storehouse is 1.72 m high, the entrance door is 1.72 m high. The total length of the building equals approximately 18.2 m. Cross-sections of some elements are as follows: a vertical post is 0.25 m high, ground sill is from 0.21 m to 0.19 m high, transverse ground beams are from 0.21 m to 0.22 m high. Angle braces as reinforcing elements have the following size in cross-section: height 0.14 m and thickness 0.07 m. The carried out measuring of elements offers an insight into the applied construction solutions in the wooden house in Paław, which were built using intuition or own experience and knowledge acquired from older generations.

Wooden house Paław 27

The house was built on the basis of the vertical-post log construction before 1852. The front wall of the house faces towards the north-east. The walls rest on timber ground sill and topped with a top plate. Ceiling beams run below the top plate of the house. Vertical posts are fastened to the top plate by means of angle braces. The vertical posts are 0.25–0.26 m wide, and angle brace measures 0.14 × 0.07 m. The house was covered with a rafter and tie beam construction roof made from poles. Rafters and tie beams are joined by means of lap joints, fastened with nails which are square in cross-section. The roof is of the gablet shape, and in its back section it was additionally profiled with the so called cripple-timbers. Originally it was covered with shingle along the ridge, the remaining part of the roof was covered with straw. Currently the roof is covered with steel sheets. The house construction was reinforced with spandrel beams on gable walls. The joints between those elements were strengthened with wooden dowels. Window and door openings were framed with vertical posts (łątki). Horizontal beams were covered with clay plaster mixed with brick rubble, which was

Ryc. 10. Rzut przyziemia domu Paław 25
Fig. 10. Plan of the basement of the house Paław 25

nym, który umocniono ukośnie przybitymi listwami do sumików. Zachowały się pierwotne okna typu ościeżnicowego. Wejście do domu prowadzi przez drewniany stopień do sieni, w której znajdują się schody drabiniaste biegnące na poddasze oraz na prawo wejście do izby mieszkalnej z alkierzem, a na wprost do komory. W domu zachował się piec chlebowy z okapem i kuchnią w izbie mieszkalnej. We wszystkich pomieszczeniach posadzka wykonana jest z glinianej polepy.

Dom drewniany Paclaw 25

Dom wybudowany w latach 30. ubiegłego wieku, o konstrukcji sumikowo-łątkowej. Posadowiony ścianami szczytowymi w kierunku wschód-zachód. Główna izba mieszkalna ulokowana została od wschodu, a stajnia od zachodu. Ściana od północy jest ścianą frontową, w której znajdują się dwa okna i drzwi prowadzące do sieni oraz drzwi do stajni. Ściany poprzeczne wzmocniono ryglami, które wbudowano w ścianę szczytową oraz w ścianę oddzielającą stajnię od części mieszkalnej. Dach o formie półszczytowej wykonano w konstrukcji krokwiowo-jętkowej z żerdzi. Poddasze skomunikowane jest z sienią stopniami schodowymi. Dach z podcieniem na ścianie frontowej wsparty został zestrzałami zwanymi lokalnie „bękartami”. Na ścianie południowej krawędź dachu wyprofilowana jest kulawkami. Do ściany zachodniej przylega stodoła wraz z wozownią, znacznie rozszerzona w stosunku do obrysu domu w kierunku północnym. Dom stoi na podwalinach drewnianych. Belki podcienia są położone na oczepie, natomiast belki sufitu izby pod oczepem i spoczywają na ścianach.

Zakończenie

Rozpoczęte badania domów drewnianych Paclawia i okolic pozwolą udokumentować zanikającą architekturę drewnianą tych rejonów. Umożliwią określenie programów funkcjonalnych, konstrukcji i techniki budowania domów drewnianych pochodzących z przełomu XIX i XX wieku. Pozwolą nakreślić zmiany zachodzące w ustrojach architektonicznych i powstawanie tego typu domów na badanym obszarze. Dadzą możliwość umiejscowienia tego typu domu w obszarze drewnianej architektury lokalnej.

fastened to the horizontal beams by diagonally nailed slats. The original windows of the frame type have been preserved. The entrance to the house leads over a wooden step into the entrance hall in which there are ladder-like stairs to the loft, with a door on the right leading to the living quarters with a corner annexe, and the door ahead leading to the storeroom. A bread oven with a hood and a kitchen stove in the main room have been preserved in the house. In all the interiors the floor is made from clay pugging.

Wooden house Paclaw 25

The house was built during the 1930s, it has the vertical-post log construction. It is situated with its gable walls in the east – west direction. The main living room was located in the east, and the stable in the west part of the building. The was facing the north is the front wall, in which there are two windows and the door leading to the entrance hall, and a door to the stable. The transverse walls were reinforced with spandrel beams which were built into the gable wall and the wall separating the stable from the living quarters. The gablet form roof was made using the rafter and tie beam construction from poles. The loft communicates with the entrance hall by means of stairs. The roof with an arcade on the front wall is supported on angle braces, locally known as “bastards”. On the south wall the edge of the roof is profiled with cripple-timbers. The barn with a coach-shed, much wider in comparison to the outline of the house facing northwards, adjoins the west wall. The house stands on the timber ground sill. Beams of the arcade rest on the top plate, while beams of the room ceiling are below the top plate and rest on the walls.

Conclusion

The commenced research on timber house in Paclaw and its vicinity will allow for documenting the vanishing wooden architecture of the region. It will allow for determining functional programs, construction and technique of building timber houses dated back to the turn of the 19th and 20th century. It will help to outline the changes occurring in architectonic systems and the creation of such house in the area of research. And finally, it will allow for locating the house of this type within the area of local timber architecture.

LITERATURA

- [1] Bogusław Knotz, *Opracowanie Fizjograficzne Szczegółowe do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Miejscowości Kalwaria Paclawska*, Geoprojekt Rzeszów 1977, maszynopis, w zbiorach Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu.
- [2] o. J. Marianowicz, o. W. Czarnecki, o. L. Sembratowicz, *Paclawska Kalwaria*, Wydawnictwo Bazyliańców, Żółkiew 1929.
- [3] Krzysztof Wolski, *Osadnictwo dorzecza Wiaru w XV w.*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1956.
- [4] *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1888.
- [5] Grzegorz Jawor, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- [6] Jan hr. Drohojowski, *Kronika Drohojowskich*, Kraków 1904.
- [7] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, pod redakcją Bronisława Chlebowskiego, Warszawa 1895.
- [8] Kasper Lisiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1839-1845.
- [9] Jerzy Sewer hr. Dunin-Borkowski, *Spis nazwisk Szlachty Polskiej*, Lwów 1887.

- [10] Mieczysław Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Przemysłu i okolicy*, Lwów 1917.
- [11] Kazimierz Kuśnierz, *Sieniawa*, Rzeszów 1984.
- [12] o. Józef Symeon Barcik, *Kalwaria Paławska*, Warszawa 1985.
- [13] Olgierd Łotoczko, *Zabytkowa zabudowa drewniana Kalwarii Paławskiej. Dokumentacja naukowo historyczna*, 1975, w zbiorach Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu.
- [14] Marek Gosztyła, Jan Szpyt, *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paławskiej*, Kalwaria Paławska 1999.
- [15] Stanisław Grodziński, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861-1914*, Warszawa 1993.
- [16] *Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce, Województwo Przemyskie*, nr 33, Warszawa 1998.
- [17] Stefan Lew, *Budownictwo ludowe dorzecza Sanu*, Rzeszów 2003.
- [18] Franciszek Kotuła, *Pochodzenie domów przysłupowych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, nr 3/4.
- [19] Fryderyk Papee, *Historia miasta Lwowa w zarysie*, wydanie drugie, Lwów – Warszawa 1924.
- [20] Rocznik Przemyski, Tom III, TPN 1913-1922.
- [21] ks. Szymon Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego. Przewodnik po Kraju*, w przekładzie A. Piskadły, Kraków 1976.
- [22] Maciej Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i Wszystkiej Rusi*, Królewiec 1582.
- [23] Franciszek Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolskim*, Poznań 2001.
- [24] Andrea Palladio, *Cztery księgi o architekturze*, w przekładzie Marii Rzepińskiej, Warszawa 1955.
- [25] Adam Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, wydanie drugie, Warszawa 1968.
- [26] August Fenczak, *Inwentarz Zespołu Akt Cechu Rzemieślników w Przemysłu – grupa zespołów z lat 1884-1951*, wstęp, Archiwum Państwowe w Przemysłu.
- [27] Ustawa budownicza – ogniowa dla gmin wiejskich z 28 lipca 1786 r., w zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych pod redakcją J. Piwockiego, Lwów 1910, w zasobach Archiwum Państwowego w Przemysłu.
- [28] Ustawa budownicza dla wsi i pomniejszych miast i miasteczek z 13 października w zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych pod redakcją J. Piwockiego, Lwów 1910, w zasobach Archiwum Państwowego w Przemysłu.
- [29] *Studium planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego Kalwarii Paławskiej i Paławia*, Monika Trochym-Cynko i Koło Naukowe Studentów Wydziału Architektury, Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej, w zbiorach Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu.
- [30] Marek Gosztyła, Beata Jagieła, *Reprezentatywne zabytki kultury materialnej Podkarpacia*, Jarosław 2004.
- [31] *Badania z dziejów społecznych i gospodarczych*, pod redakcją Franciszka Butjaka, nr 29, Henryk Lepucki, *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772-1790*, Lwów 1928.
- [32] *Józef Burszta, Dawne budownictwo „na sochy” w Wielkopolsce i jego zanik*, „Ochrona Zabytków” VI, nr 4217, 1953.
- [33] Jerzy Czajkowski, *Wiejskie budownictwo mieszkalne w Beskidzie Niskim i na przyległym Pogórzu*, „Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego”, Tom 2, Rzeszów 1969.
- [34] Stanisław Jerzy Olczak, Władysław Jędrejek, Wacław Wiater, *Roboty ciesielskie, stolarskie i dekarские*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1961.

¹ Mapa satelitarna zamieszczona w internecie, satelita.mapa.info.pl, 2011.

² B. Knotz, *Opracowanie Fizjograficzne Szczegółowe do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Miejscowości Kalwaria Paławska*, Geoprojekt Rzeszów 1977, maszynopis, Archiwum Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu, s. 1.

³ o. J. Marianowicz, o. W. Czarnecki, o. L. Sembratowicz, *Paławska Kalwaria*, Wydawnictwo Bazylianów, Żółkiew 1929, s. 20.

⁴ Relacja Stanisławy Bułat, 2011, w posiadaniu autorów.

⁵ Relacja Wiesława Drożdżiak, 2011, w posiadaniu autorów.

⁶ Relacja Zenona Osoba, 2011, w posiadaniu autorów.

⁷ K. Wolski, *Osadnictwo dorzecza Wianu w XV w.*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1956, s. 22.

⁸ *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1888, Tom XIII, poz. 1535, s. 107; Tom XVII, poz. 387, s. 34.

⁹ G. Jawor, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 110.

¹⁰ Krzysztof Głowa z Nowosielec herbu „Jelita”. Za młodu podróżował po renesansowej Europie, był architektem i twórcą miasta renesansowego Głowów (obecnie Głogów Małopolski); w 1569 r. został lustratorem dóbr królewskich w województwie kijowskim, a w latach był 1572-1574 sekretarzem królewskim; www.glogow-mlp.pl, charakterystyka gminy, 06.04.2011; St. Kryciński, *Pogórze Przemyskie. Przewodnik*, Pruszków 2007, s. 308.

¹¹ J. Drohojowski, *Kronika Drohojowskich*, Kraków 1904, poz. 313, s.41.

¹² *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, pod redakcją B. Chlebowskiego, Warszawa 1895, s. 716 i 810.

¹³ K. Lisiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1839-1845, tom 7, s. 234.

¹⁴ Jerzy Sewer Hr. Dunin-Borkowski, *Spis nazwisk Szlachty Polskiej*, Lwów 1887, s. 191.

¹⁵ Andrzej Maksymilian Fredro z Pleszowic, herbu Bończa, kasztelan lwowski od 1654, starosta krośnieński, wojewoda podolski od 1676, senator, poseł i marszałek sejmu, pl. wikipedia.org, Andrzej Maksymilian Fredro, 12.10.2011.

¹⁶ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Przemysłu i Okolicy*, Lwów 1917, s. 125.

¹⁷ K. Kuśnierz, *Sieniawa*, KAW, Rzeszów 1984, s. 160-161.

¹⁸ o. J.S. Barcik, *Kalwaria Paławska*, ATK, Warszawa 1985, s. 12.

¹⁹ O. Łotoczko, *Zabytkowa zabudowa drewniana Kalwarii Paławskiej. Dokumentacja naukowo historyczna*, 1975, Archiwum Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu, maszynopis, s. 7.

²⁰ M. Gosztyła, J. Szpyt, *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paławskiej*, Kalwaria Paławska 1999, s. 9.

²¹ Porównanie mapy z 1852 r. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Przemysłu z mapą planu zagospodarowania przestrzennego z 1977 r. ze zbiorów Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu.

²² S. Grodziński, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861-1914*, Warszawa 1993, s. 15.

- ²³ *Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce. Województwo Przemyskie*, t. 33, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1998, s. 60.
- ²⁴ S. Lew, *Budownictwo ludowe dorzecza Sanu*, Rzeszów 2003, s. 27.
- ²⁵ F. Kotula, *Pochodzenie domów przysłupowych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, nr 3/4, s. 551.
- ²⁶ F. Papec, *Historia miasta Lwowa w zarysie*, wydanie drugie, Lwów – Warszawa 1924, tom I, rozdział 4, s. 14.
- ²⁷ *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu za rok 1913-1922*, pod red. J. Smółki, Przemysł 1923, Tom III, poz. 8, s. 17.
- ²⁸ ks. S. Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego – przewodnik po kraju*, w przekładzie A. Piskadły, Kraków 1976, s. 92-93.
- ²⁹ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i Wszystkiej Rusi*, Królewiec 1582, wydanie trzecie 1846, s. 31.
- ³⁰ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolskim*, Poznań 2001, s. 53.
- ³¹ A. Palladio, *Cztery księgi o architekturze*, w przekładzie Marii Rzepińskiej, Warszawa 1955, s. 11.
- ³² A. Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, wydanie drugie, Warszawa 1968, s. 293.
- ³³ Metryka wypisowa na rok szkolny 1933/34 Szkoły Zawodowej Doksztalającej im. św. Jana Kantego w Przemysłu klasa III, spis uczni stolarskich Zakładu Braci Albertów w Przemysłu 1927 r. i inne, w zbiorach Archiwum Państwowego w Przemysłu.
- ³⁴ A. Fenczak, *Inwentarz Zespołu Akt Cechu Rzemieślników w Przemysłu – grupa zespołów 489,490,492,494,495,498, z lat 1884-1951*, wstęp, Archiwum Państwowe w Przemysłu, s. 1.
- ³⁵ Ustawa budownicza – ogniowa dla gmin wiejskich z 28 lipca 1786 r., w zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych pod redakcją J. Piwockiego, wyd. 2, Lwów 1909, w zasobach Archiwum Państwowego w Przemysłu, sygnatura 1446, t. III, s. 667.
- ³⁶ Ustawa budownicza dla wsi i pomniejszych miast i miasteczek z 13 października, Lwów 1899, w zbiorze ustaw i rozporządzeń administracyjnych pod redakcją J. Piwockiego, Lwów 1909, w zasobach Archiwum Państwowego w Przemysłu, sygnatura 1446, t. III, s. 558.
- ³⁷ *Studium planu szczegółowego zagospodarowania przestrzennego Kalwarii Paclawskiej i Paclawia*, Monika Trochym-Cynko i Koło Naukowe Studentów Wydziału Architektury, Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej, w zbiorach Podkarpackiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemysłu, s. 15.
- ³⁸ M. Gosztyła, B. Jagieła, *Reprezentatywne zabytki kultury materialnej Podkarpacia*, Jarosław 2004, s. 23.
- ³⁹ *Badania z dziejów społecznych i gospodarczych*, pod redakcją Franciszka Bujaka, nr 29, Henryk Lepucki, *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772-1790*, Lwów 1928, s. 27.
- ⁴⁰ J. Burszta, *Dawne budownictwo „na sochy” w Wielkopolsce i jego zanik*, „Ochrona Zabytków” 1953, VI, nr 4217, s. 530.
- ⁴¹ J. Czajkowski, *Wiejskie budownictwo mieszkalne w Beskidzie Niskim i na przyległym Pogórze*, „Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego”, Tom 2, Rzeszów 1969, s. 124.
- ⁴² S.J. Olczak, W. Jędrejek, W. Wiater, *Roboty ciesielskie stolarskie i dekarckie*, Arkady, Warszawa 1961, s. 160.

Streszczenie

Artykuł zawiera kontynuację, rozpoczętych przez znanych badaczy w latach 50. XX wieku badań domów drewnianych Paclawia w województwie podkarpackim. Problematyka budownictwa drewnianego ożyła na nowo w obliczu pojawiających się zagrożeń stopniowej likwidacji tych domostw. Przedstawiona koncepcja rodowodu domów drewnianych oscylująca pomiędzy warsztatem niemieckim a polskim wymaga dalszych archiwalnych badań. Natomiast przebadane ustroje architektoniczne i konstrukcyjne reprezentatywnych domów wykazują związki z systemem sumikowo-łatkowym połączonym konstrukcją ryglową. Stropy w izbach, sieni i stajni wykonywano jako drewniane nagie. Dachy o tzw. miękkiej linii, pierwotnie pokryte gontami albo słomą, budowano w oparciu o konstrukcję krokwiowo-jętkową. Część mieszkalna poprzez sień łączyła się ze stajnią i stodołą. Należy zauważyć, że elementy drewniane wykazują staranną obróbkę ciesielską. Fakt ten może wskazywać na działanie na tym terenie warsztatów budowlanych zatrudniających ludzko wysokich kwalifikacjach zawodowych.

Abstract

The article describes the continuation of research on timber house in Paclaw, Podkarpackie Voivodeship, initiated by well-known scientists during the 1950s. The issue of timber building was revived when faced with the danger of the house being gradually demolished. The presented concept of the timber house origin oscillating between the German and Polish workshop requires further research. On the other hand, the examined architectonic and construction systems of representative house display connections with the vertical-post log system joined by a spandrel beam construction. Ceilings in rooms, hallway and stables were made as bare wood. Roofs with the so called 'soft line', originally covered with shingle or straw, were built on the basis of the rafter – collar beam construction. The dwelling section was connected with the stable and the barn by means of the hallway. It should be noticed that wooden elements show traces of careful carpenter's treatment. The fact could indicate that building workshops with very high professional qualifications operated in the area.